

Kitabelerin Renkli Dünyası

ÖMER KAPTAN

geçmesine ve edebiyatta bu vesileyle yer almasına rağmen, şiir dilinde Darius'a dair yapılan tasvirler tarihî gerçeklikle uyuşmayan tasvirler olabilmektedir. Zira III. Darius ile I. Darius bazen karıştırılırlar.³⁶

Cağaloğlu Hükümet Konağı Sokağı'nda yer alan Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin girişinde Sultan I. Mahmud Darius'a benzetilerek şöyle övülmektedir:

Şehinşâh-ı cihân Sultân Mahmûd-ı felek-dergâh Sezâdır dergehinde bende olsa dâver ü Dârâ

(Eşiği felekler kadar yüce olan cihanın şahlar şahı Sultan Mahmut'un eşiğinde Darius gibi hükümdarlar kul olsa yeridir.)

İslam edebiyatında Darius'un Dârâ olarak geçtiği unutulmamalıdır. Yine, Şehremini'nde Çorlulu Ali Paşa Sokağı'nda Arakiyeci Mehmed Ağa Camii girişinde Sultan III. Mustafa övülürken Darius ve Hüsrev'e şöyle işaret edilmektedir:

Böyle vakt-i meymenet asûde-devlet olduğun Görmedi Dârâ vü Hüsrev şevketinde müddetâ

(Böyle zamanı uğurlu, devleti huzurlu olanı o azametli devirlerinde Darius da görmemiştir, Hüsrev de)

³⁶ Tarihen sabittir ki Büyük İskender'in mağlup ettiği Pers kralının adı da Darius'tur (III. Darius). Ancak o dedesi olan I. Darius gibi üstün bir kral değildir. III. Darius, korkaklığı sebebiyle İskender'le karşılaşmaktan kaçmış ve bir daha da gücü eline geçirmeye fırsat bulamamıştır. Kendisinden önce gelen Darius isimli hükümdarlar çok daha büyük işlerle anılmaktadırlar. Bu da efsaneleşmiş bir ismin (İskender), bir başka efsanevi şahsiyetle (I. Darius) mücadelesi olarak halk zihninde yerini almıştır. Oysaki İskender, III. Darius'u yenmiştir.

I. HÜSREV (Nuşirevan) (531–579)

Zerdüş't metinlerinde ölümler için övgü anlamında kullanılan "Ölümsüz ruh" anlamındaki Enûşeg-rüvâ / Enûşirvân (Nuşirevan) sıfatıyla tanınan 1. Hüsrev Sasani krallarının en tanınmış olanlarından biridir. Siyaset ve yönetimde adaletiyle öylesine nam salmıştır ki onun ismi de tıpkı Julius Sezar'ın kullandığı Caesar/Kayzer ünvanı ya da Darius'un (Dârâ) ismi gibi zamanla bir sığata dönüşmüştür. Bu sebeple Hüsrev kelimesi özelde Sasani krallarının adı olarak kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte, yönetici anlamında Osmanlı sultanları ve büyük yöneticileri için de kullanılmıştır. Babası 1. Kubad ile birlikte kendisinden sonra gelmiş olan torunu II. Hüsrev zamanı Sasanilerin ikinci altın çağı olarak değerlendirilmiştir. Onun zamanlarında arazi ve vergi reformu gerçekleştirilmiş, şehirler mamur edilmiş, inşa ve imar faaliyetleri yapılmış, sanat ve bilim gelişmiştir.

Hüsrev'in en büyük rakibi İstanbul imparatoru Iustinianos'tur (Jüstinyen). Ayasofya'yı yaptırmış olan bu büyük imparator, Hüsrev'in Suriye ve Antakya bölgesindeki fetihlerine engel olamadığı için barış yapmak zorunda kalmıştır. O dönemde Bizans'ın da en büyük rakibi Sasaniler olduğu için Ayasofya'nın önüne yerleştirilmiş olan imparator heykeli ellerini doğuya doğru (Hüsrev'in İran'ına doğru) dur işareti yapacak şekilde konumlandırılmıştır.

Enûşirvân Hüsrev'in adalet ve müsamahasını gösteren önemli olaylardan biri Atina Okulu'ndan gelen ilim adamlarını iyi karşılamasıdır. Bizans İmparatorluğu'nun dindarlaşması zamanla felsefe aleyhine görüşlerin daha fazla güç kazanmasına sebep olmuş ve bunun neticesinde imparator Iustinianos 529 yılında Atina Okulu'nu kapatmaya karar vermişti. Bu okuldan ayrılan pek çok ilim adamı İran'a iltica etmiş ve

I. Hüsrev Enûşîrvân onları en güzel bir şekilde karşılamıştı. Bu olay dışında onun adalet ve müsamahakarlığını anlatan pek çok başka olay da nakledilir.³⁷

Yukarıda da belirtildiği gibi I. Hüsrev'in adı, büyük yönetici anlamında kullanılmaya başlanmış ve bu hâliyle yaygınlık kazanmıştır. Bursa'da Emir Sultan Hazretleri'nin güzel türbesinin penceresi üzerinde sultan Abdülaziz zamanında yapılan restorasyonu anlatan kitabe şu güzel ifadelerle başlar ve Hüsrev kelimesi kendisini gösterir:

**Şâhenşeh-i deryâ nevâl sultân-ı Memdûhu'l-hisâl /
Abdü'l aẓîz-i zül-kemâl âlemlere dâd eyledi**

**Ol Hüsrev ü hâkân-ı dîn ol kâm-kâr-ü kâm-bîn /
Ol mükrim-i ehl-i yakîn tekrîm-i dâmâd eyledi**

(Övgüye değer sultan, bağışi ve ihsanı denizler kadar çok olan kemal sahibi sultan Abdülaziz Han, âlemlere adaletle hükmetti. Dinin hakani olan büyük yönetici (Hüsrev), Allah dostlarına ikramda bulunan o bahtiyar padişah, hanedanın damadı Emir Sultana da saygı gösterdi.)

Yine Beyazıt'ta bulunan Hasan Paşa Külliyesi'nin sebili üzerinde bulunan kitabelerde Hasan Paşa övülürken zamanın padişahı olan Sultan I. Mahmud kendi zamanının Hüsrev'i olarak yad edilmiş ve paşanın da onun veziri azamı olduğu belirtilmiştir:

³⁷ İslam dünyasında Hz. Ömer'in Nuşîrevan'ı gençken ziyaret ettiği ve yıllar sonra onun adaletini hatırlayarak "Bilesiniz ki Ömer Nuşîrevan'dan daha az adil değildir" dediği ile ilgili bir hikâye pek meşhur olsa da tarihen bu olayın yaşanmış olması mümkün değildir. Zira 584 yılında doğduğu düşünülen Hz. Ömer, Nuşîrevan'ın ölümünden (579) sonra dünyaya gelmiştir.

**Süyyemâ ol Hüsrev-i dehrin vezîr-i azâmî
Hazret-i Seyyîd Hasan Paşa-yı memdûhu'l-sifât**

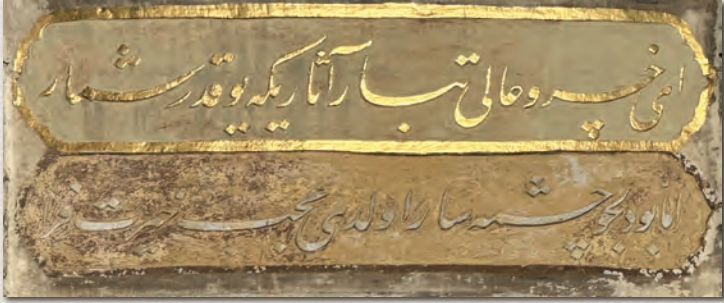
(Hele o devrin Hüsrev'inin/padişahının veziriazamı, övül-
müş sıfatlara sahip, cömert vezir Seyit Hasan Paşa)

Sultan III. Ahmed'in Topkapı Sarayı girişindeki muhte-
şem sebili ise yine şiiirleriyle inceleyenleri mest etmektedir.

Çeşmenin şiirlerinden birinde padişah yüce soylu bir Hüsrev olarak şu dizelerle anılmıştır:

**Ey hüsrev-i âli-tebâr âsârına yokdur şümâr /
Amma bu dil-cû çeşme-sâr oldu aceb hayret-fezâ**

(Ey yüce soylu Hüsrev, senin eserlerin sayıya gelmez. Ama bu gönül çeken çeşme nasıl hayret veren bir güzelliğe sahip.)

Adalet zinciri

Edebiyat tarihinde Nûşirevân-ı Âdil olarak anılan I. Hüsrev'in en meşhur özelliklerinden biri de Adalet zinciri olarak anılan bir zincire sahip olmasıdır. Sasani kralı olan Hüsrev'in, bugün hala Bağdat'ın güneyinde ziyaret edilmekte olan *Tâk-ı Kisra* isimli meşhur saray kemeri bu zincire ev sahipliği yapan yerdir. Dicle kıyısında bugün *Medain* olarak anılan bölgede sarayını kurmuş olan Hüsrev Nûşirevân, sarayında adaletsizliğe ve haksızlığa uğrayanların başvurduğu bir adalet salonu oluşturmuştur. XIX. yüzyıl sonlarında bir depremde yıkıldığı için günümüze pek az kısmı ulaşabilen bu adalet sarayının içerisinde ünlü adalet zincirinin bulunduğu rivayet edilir. Divan edebiyatında adaletin bir simgesi olarak pek sık kullanılan bu adalet zinciri, rivayet edildiğine göre çocukların dahi ulaşabileceği bir yükseklikte bulunur, zinciri çeken ihtiyaç sahibi kişiler zincirin ucuna bağlı olan çanı hareket ettirdiklerinde Hüsrev

sarayından çıkar ve halkın dertlerini dinlerdi.³⁸ Efsanelerle iç içe geçmiş anlatılara sahip olan bu adalet zinciri (zencîr-i adl) hikayesi Hüsrev'in adaletinin bir nişanesi haline gelmiştir.

Adalet zincirinden bahseden ilginç edebi metinlerden biri Topkapı sarayında bulunan bir kitabedir. Topkapı Sarayı'nın en çok ziyaret edilen bölümlerinden biri olan Divan-ı hümayun salonuna girerken hemen sol tarafta yer alıp, sultan II. Mahmud'un yaptığı bir yeniliği anlatan kitabe, padişahın adalet zinciriyle ilginç bir ilişki kurmaktadır:

**Şehinşâh-ı cihan Mahmud Hân-ı ma'delet-pîrâ /
muallâ cây-ı dîvânı mücedded eyledi ihyâ**

**Müşebbek revzeni zencîr-i adlin bir adîlidir /
bilâ tahrik eder hak sahibin ol hüsre ve îmâ**

(Cihanın şahlar şahı olan Sultan Mahmud ki adalet makamının süsleyicisidir, yüce divan salonunu yenileyerek ihya

³⁸ Vildan S. Coşkun, "Tâk-ı Kısra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/450.

etmiştir o. Onun yaptırdığı divanın pencereleri önündeki demir şebekeler adalet zincirinin bir benzeridir. Ancak o Hüsrev'e/padişaha adalet zincirinden farklı olarak bu şebekeler hareket etmeksizin kimin haklı kimin haksız olduğunu ima ederler.)

Adalet zinciri anlatısının farklı kültürlerde benzer aktarımları da vardır. Örneğin İstanbul'da Rumlar Koca Mustafa Paşa semtindeki bir yaşlı ağaca bu özelliği atfederler. Onların aktardığına göre Bilge Leon olarak tanınan Bizans İmparatoru VI. Leon'un bir adalet zinciri varmış. Zincir bu ağaçtan sarkarmış ve ucunda bir el bulunurmuş. Şayet şikâyeti yapan kişi haklı ise zincir ucundaki el onun başına doğru uzanır, şayet haksız ise yukarı doğru çekilirmiş.³⁹ Yine Kudüs'te Kubbetü's-sahra'nın yanında bulunan Zincir Kubbesi (Kubbetü's-silsile) bu efsane nin bir versiyonuyla ilişkilendirilir. Bu defa baş kahraman Hz. Davud'dur. O burada hükmederken bir zincir haklı olduğunda yukarı yükselir, haksız olduğunda aşağı inermiş. Böylelikle Davud peygamber kimin haklı kimin haksız olduğunu bu zincir hareketiyle tespit edermiş. Dolayısıyla kuvvetli ihtimalle Hüsrev'in zincirini ima ettiğini düşündüğümüz yukarıdaki kitabede bu diğer efsanelere atıf yapılıyor olması da ihtimal dahilindedir.

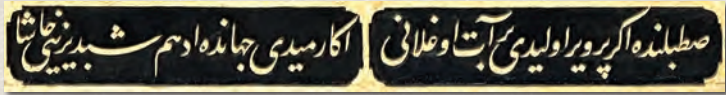
II. HÜSREV (Ünlü Kisra) (590-628)

Sasani kralları içerisinde adaletiyle meşhur olan I. Hüsrev'den sonra onun torunu olan ve 590-628 yılları arasında hükmetmiş olan ünlü II. Hüsrev hüküm sürmüştür. II. Hüsrev birincisinden daha da meşhurdur denebilir. Zira onun efsanevi hikayesi *Hüsrev ü Şîrîn* adıyla dilden dile dolaşmış, pek çok

³⁹ Henry Carnoy - Jean Nicolaides, *İstanbul Folkloru* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), s. 96.

edebi eser onun aşkını anlatmıştır. Coğrafyamızda Ferhat ve Şirin efsanesi olarak anılan hikâye aslında bu Hüsrev ve Şirin efsanesinden başkası değildir. Şirin'in bir süreliğine aşk yaşadığı Ferhat bu hikâyenin bir yan karakteridir. Şirin'in sevgilisi olan, hikâyenin gerçek kahramanı ise Hüsrev'dir. Onların aşk hikayesi Gencevî gibi büyük edebiyatçılar tarafından aktarılmış olmakla birlikte aynı zamanda tarihsel bir şahsiyet olarak Hz. Peygamber döneminde yaşamış tarihi bir karakterdiler. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in gönderdiği mektubu yırtmasıyla tanınan İran şahı Kisra da bu II. Hüsrev'den başkası değildir. Onun hikayesine geçmeden evvel II. Hüsrev'in niçin *Perviz* lakabıyla anıldığını ve Osmanlı kitabelerinde nasıl yer ettiğini görelim.

Perviz balık anlamına gelmektedir. II. Hüsrev'in balığı çok sevdiği ve bu hayvanın ona lakap olduğu aktarılır. II. Hüsrev Perviz'in Şebdiz isimli efsanevi bir atı vardır. Hüsrev bu atına hayranlık duymuş, o öldüğü zaman çok ağlamış ve büyük bir merasim ile gömdürmüştür. II. Hüsrev Perviz'in, Şebdiz isimli bu atına atif yapan Osmanlı kitabesi bir hayli ilginçtir. Topkapı sarayının ünlü Divan-ı Hümayun girişinde Sultan II. Mahmud'un saray ahırından ve atlarından bahsedilirken Hüsrev'in meşhur atı Şebdiz ile şöyle bir kıyas gerçekleştirilir:

**Stablında Eğer Perviz olaydı bir at oğlanı
Anar mıydı cihanda edhem şebdizini hâşâ**

Kitabedeki ifadeler her açıdan şaşırtıcıdır. Öncelikle Stabl ya da Istabil Farsçada ahır demektir. Tıpkı İngilizcedeki Stable gibi. (Hint-Avrupa dil ailesinin ortak kelimelerinden biri.) Padişahın saraydaki ahırını bildiği üzere kıymetli atların

bulunduğu bir alanı ifade etmektedir. Bu dizelerde Sultan II. Mahmud yüceltilirken efsanevi kral II. Hüsrev'e atfı yapılmış ve onun ünlü atı Edhem Şebdiz anılmıştır. Edhem at demektir. Edhem Şebdiz, Şebdiz atıdır. Şairin iddialı ifadesiyle şayet II. Hüsrev Perviz, Sultan II. Mahmud gibi büyük bir padişahın ahırındaki görevlilerden biri olma şerefine erişmiş olsa, bu kutlu görev karşılığında hayranı olduğu bu atını dahi anmayacaktır.

Peygamberin Mektup Gönderdiği Meşhur Kisra

Yine II. Hüsrev'in Kisra ismiyle tanındığını söylemiştik. Hüsrev Süryânîceye Kesrô (Kôsrô) olarak, oradan da Arapçaya Kisra olarak geçmiştir. Bu sebeple Arap kültür coğrafyasından Divan edebiyatımıza girerken Hüsrev'in bazen Kisra olarak da geçtiği görülmüştür. İstanbul'da Bâbîâlî'nin karşısında Alay Köşkü'nün pencerelerinin üzerindeki kemerlerde Kisra kelimesi yer almıştır. Sultan II. Mahmud için yazılmış olan şiirlerde Kisra'nın padişahı şöyle kışkandığı anlatılmaktadır:

**Budur tertîb-sâz-ı saltanat Sultân Mahmûd'un /
Gelip erkânını seyr etdiği kasr-ı felek-dergâh**

**Küriyyü'ş-şekl olup bu reşk-i Kısra tâk-ı sultânî /
Yanında Keykubâd'ın kasrı kaldı köhne bir har-gâh**

(Saltanata nizam veren Sultan Mahmut'un gelip seyrettiği felek eşikli köşk işte budur.

Kısra'nın bile kıskandığı bu padişah köşkü küre şeklinde olup Keykubad'ın köşkü yanında köhne bir çadır gibi kaldı.)

ANKA KUŞU

İran efsaneleri arasında, Osmanlı kitabelerinde kendisini göstermiş bir diğer figür de Anka kuşudur. İran ve Arap kültür coğrafyasında Simurg, Anka isimleriyle anılan bu efsanevi kuş Kafdağı'nda yaşamaktadır. Galata Kulesi'nin kitabesinde bu efsanevi kuş Sultan Mahmud'a, yaşadığı yüksek dağ ise Galata Kulesi'ne şöyle benzetilmiştir:

**Bu kulle zînet-i şehr-i Sitanbul olsa şâyeste /
Menâr-ı kibletü'l-ikbâl ü şevket dense de şâyân**

**Bu kulle püşte-i Kâf'a sezâdır olsa harf-endâz /
Anın fahriyyesi 'Ankâ bunun şahenşeh-i devrân**

(Bu Galata Kulesi İstanbul şehrinin süsüdür dense yaraşır. Yücelik ve talih kiblesinin aydınlık veren feneridir dense la-yıktır. Bu kule Kafdağı'dır diye bir söz söylense yeridir. Onun övücü Anka kuşu ise bunun övücü de zamanın şahlar şahı olan Sultan Mahmud'dur.)

Kahramanların Topluca Anıldığı Kitabe

Tüm bu verdiğimiz örneklerden sonra Gülhane Parkı'nda⁴⁰ pek çok Şâhnâme kahramanını bir arada anan bir nişan taşı örneğiyle bölümümüzü tamamlayalım. Sultan II. Mahmûd'un övüldüğü bu nişan taşında Şâhnâme kahramanları şöyle sıralanmışlardır:

Hâkân-ı zî-seyf ü kalem dâdâr-ı Efrîdun-alem / Sultan Mahmûdü'ş-şiyem yektâ hıdivv-i kâmrân

(Kılıç ve kalem sahibi hakan, Feridun Sancaklı âdil padişah, övülen huylara sahip eşsiz ve dilediğini elde etmeye muktedir yönetici.)

Dünyâya şâmil himmeti Dârâyâ gâlib haşmeti / İkbâl ü şân ü şevketi Kısra'ya verir kesr-i şân

(Onun gayreti dünyayı kuşatmış, görkemi Darius'a galip gelmiştir. Bahtı ve yüceliği Kısra'nın şanını eksiltir.)

Meydâna ol şâh-ı dilîr esbin sürünce hem-çü şîr / Görse kalırdı Erdişir engüşt-i hayret ber-dehân

(O yürekli şah meydana aslan gibi atını sürünce, İran şahı Erdeşir hayret parmağını ağzına götürürdü.)

Peygâra kılsa ger heves eyler Nerîmân ana pes / Ankâya nisbetle meges âcizdir elbet bî-gümân

(Savaşa heves etse şayet, yiğitliğiyle tanınan Neriman geri-sin geriye dönerdi, Anka kuşunun karşısında sineğin acizliğinde şüphe olmadığı gibi.)

Rüstem onunla hem-cidâl olmak değildir ihtimâl / Ol hüsrev-i sâhib-kemâl alsa ele seyf ü sinân

(O olgunluk kazanmış büyük yönetici eline kılıç ve mızrağını alsa Rüstem'in onunla mücadele edebilmesi ihtimal dahilinde bile değildir.)

⁴⁰ Bu nişan taşının bulunduğu alan şu an ziyarete kapalıdır.

Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Kitabeler

Combien tu m'aimes filminin final sahnesinde başrol oyuncusu Daniela (Monica Bellucci), kalp hastası olan sevgilisine şöyle bir soru sorar:

"Bu arada, kalbin nasıl? Uzun zamandır ondan hiç söz etmedin."

Sevgilisi François (Bernard Kampan)
bu soruya şöyle cevap verir:

"Kalbim mi? o iyileşti. Seni tanıdığımдан beri..."

Bu sahneyi izlediğimde aklıma gelen görüntü Osman Hamdi Bey'in *Kaplumbağa Terbiyecisi* adlı resmi olmuştur. Zira bu resmin merkezinde yer alan yazı tam olarak bu durumla ilgilidir. Sevgilinin kalplere şifa oluşuyla ilgili... Resmi hatırlayacak olursak, kaplumbağa eğitmeninin hemen önünde bulunan pencerenin alınlığında Arap harfleriyle yazılmış bir kitabe bulunuyordu. Yazıdaki ifadeler şöyleydi: **"Şifâ'ul-kulûp likâ'ul Mahbûb"** (Sevgiliyle buluşmak kalplerin şifasıdır.)

Bu ifadeler Fatih Sultan Mehmed'in şu dizelerini hatırlatmaktadır:

**“İşk derdine şifâ olmaz ise Kânunda
Nûş-dârû-yı lebûñ anı da dermân eyler”**

(Aşk derdinin şifası varsın kanunda bile bulunmasın, ne çıkar... Senin dudağının panzehri ona da derman olurur.) Sultan burada kanun kelimesini hem İbn-i Sina'nın ünlü tıp eserini ima ederek hem de musiki aletini kastederek tevriyeli olarak kullanmış ve sevgilinin dudağıyla buluşmanın ikisinde dahi bulunmayan bir şifayı verdiğini ilan etmişti.⁴¹

Peki ya Osman Hamdi Bey'in bu meşhur tablosu için seçtiği yazı ve yazının geçtiği mekân, gerçekte var olan bir mekân mıdır? Eğer varsa nerede bulunmaktadır? Bahsi geçen yazıda sevgiliyle kastedilen kimdir? Osman Hamdi Bey bu yazılarla bir mesaj vermeye çalışmış mıdır? Tüm bu soruların cevabını bulabilmek için tablonun içerisine biraz daha girmemiz gerekiyor:

Kaplumbağa Terbiyecisi

Kaplumbağa Terbiyecisi kuşkusuz Osman Hamdi Bey'in en meşhur eseridir. Zihinlere kazınmış olan görüntüsünde ışığın kaynağı olan ve zeminden başlayan bir pencere, kırmızı uzun bir giysi giyen sakallı bir adam, mavi çinilerle kaplı bir duvar, yerde yaprak yemekte olan kaplumbağalar vardır.

Resimde görülen pencere gerçekte de var olan bir mekândır. Bu pencere, Bursa'da Yeşil Cami'ye girerken yapının kitabesinin hemen üzerinde, kapının dışından da görünen ufak

⁴¹ Fatih Sultan Mehmed, *Fatih Divanı ve Şerhi*, ed. Muhammet Nur Doğan - Michael D. Sheridan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), s. 184.

pencereden başkası değildir. Bu pencerenin arkası, yani pencerenin bulunduğu oda, Yeşil Cami girişinin hemen üst katında bulunan hünkâr mahfelidir. Kaplumbağa Terbiyecisi resmine ilham veren mekân burasıdır.⁴² Bilindiği üzere Osman Hamdi Bey, pek çok resmini yapabilmek için görsel derinliği ve renk zenginliği olan mekânlarda fotoğraf çekirmiş, daha sonra da bu fotoğrafları kullanarak üzerine de ilaveler yapmak suretiyle gerçek mekânları gerçeküstü mekânlar hâline getirmeyi başarmıştır.

⁴² Kaplumbağa Terbiyecisi resmindeki pencerenin ahşap çerçeveli olduğunu söyleyip itirazda bulunanlar olabilir. Onlara Yeşil Cami'nin 20. yüzyıl başlarında çekilmiş resimlerine bakmalarını öneririz. Bu pencerenin bir zamanlar ahşap çerçeveli olduğunu hemen fark edeceklerdir.

Bu meşhur tabloda da görüldüğü gibi, Yeşil Cami'nin hünkâr mahfeline çıkıldığında mekân olarak seçilen pencerenin aynıyla durduğu ve pencere üzerinde resimdeki yazının gerçekten de var olduğu fark edilecektir:

“Şifa’ul-kulûb lika’ul Mahbûb” (Sevgiliyle buluşmak kalplerin şifasıdır.) İslami yazıtlarla alakalı biri olarak gezilerimde bu yazının başka nerelerde bulunduğunu tespit etmeye çalışmışım. Pek az yerde karşımıza çıkan bu yazının en güzel yazıldığı yerlerden biri Buhara’da Bala Havuz Camii’dir. Caminin giriş kapısının üzerinde bu yazı aynı kelimelerle yazılmıştır. Yine nadir rastlanan bu yazının bir kopyası Sivas’ta Meydan Camii’nde, Yeşil Cami’deki istifin kopyalanmış hâli olarak bulunmakta ancak

tarihi bir değer taşımamaktadır. Bu yazının en güzel yazıldığı istif ise Geyve’de bulunmaktadır. II. Bayezid tarafından yaptırılan köprünün mihrap arkasında adeta gizlenmiş bir formda yazılan müdevver (dairevi) istif bir şaheserdir. İnsanın bakmaya doymayacağı bu istifin görüntüsünü buraya yerleştirelim.

Yazının içeriği de görüntüsü kadar ilginçtir. Bu yazıda sevgili kelimesiyle kastedilen kimdir? Hz. Peygamber’in sıfatlarından biri habîbullah (Allah’ın sevgilisi) olduğu için, kasıt peygamber midir? Zira Osman Hamdi Bey’in iki defa ele aldığı resmin 1907 versiyonunda bu yazının hemen yanında bir tabloyla Hz. Muhammed’in ismi görülebilmektedir. Bu bir gönderme olabilir mi?

Bu soruların cevabını bulabilmek için yine şehirler arası bir yolculuk yapmamız gerekecektir. Hz. Mevlana’nın Konya’daki dergahında bulunan bir kitabe bu soruların cevabını vermektedir. Hz. Mevlana’nın dergahına girdikten sonra Huzur-u Pîr’e, Mevlana’nın sandukasına doğru ilerlerken sağ tarafta, önemli zevatın mezarlarının olduğu alanda küçük bir mihrapçık karşımıza gelir. Üzerinde şu ifadeler yazılmıştır:

Şifâu’l-âlîl likâu’l-celîl

(Hastaların şifası Celîl olan Allah ile buluşmaktadır.)

Bu ifade yukarıda Kaplumbağa Terbiyecisi yazısının bir benzeridir. Ve açık olarak görüldüğü gibi “Kalplerin şifasını verecek olan sevgili Allah’tır” mesajını ihtiva etmektedir.

Bursa Yeşil Camii’nde – Kuran Tilaveti

En meşhur resmi Kaplumbağa Terbiyecisi olsa da Osman Hamdi Bey’in bu camide 4 ayrı resim daha çizdiğini biliyor muydunuz? Kendisine mekân olarak kullandığı Yeşil Cami’de toplamda 5 adet, hemen karşısındaki türbede de 4 adet olmak üzere

Osman Hamdi Bey'in bu külliyesinin birbirinden güzel çinilerinden ilham alarak tasarladığı 9 adet tablosu bulunmaktadır. Osman Hamdi Bey'in bu camiyi ve etrafını sıkça fotoğraflayarak tablolarına konu etmesinin sebebi caminin renkliliğidir. Mermer işçiliklerindeki incelikler, altın varaklarla kaplanmış çiniler, künde-kârî ahşap işçilikleri, halılar ve diğer zengin detaylar Osman Hamdi Bey'e tam da istediği renkliliği sunmaktadır. Kitabımızın konusu ise kitabeler olduğu için şimdi Osman Hamdi Bey'in bu camide kullandığı ve ısrarla resimlerine dahil ettiği bir kitabe, sarı renkli bir tabloya odaklanmak istiyorum.

Ressamımızın Bursa Yeşil Cami eyvanlarında çizdiği iki meşhur resim vardır. Yeşil Cami'ye girişte, methalin ana mekânna bağlandığı kısımda sağ ve sola bitişik bulunan ve bugün müezzin mahfeli olarak kullanılan eyvanlar bu resimler için seçilen mekânlardır. Camiye girişte sol tarafta yer alan eyvanda çizdiği "Kuran Tilaveti" tablosunda Osman Hamdi Bey bir rahle başında Kuran okuyan bir adam (muhtemelen kendisi) çizmiştir. Bu resim 2015 yılının Aralık ayında ABD'nin dünyaca tanınan bir yatırım bankasında "Sanatı Koruma Projesi" kapsamında hazırlanan tebrik kartları serisinde yer alınca oldukça tanınan bir resim hâline gelmiştir. Bu tabloda Osman Hamdi Bey mekânı olduğu gibi kullanmamış, bir tasarrufla bulunarak caminin girişini normalde bulunmadığı bir konuma yerleştirmiştir. Resimde, Kuran tilavetini gerçekleştiren kişinin hemen üzerinde sarı renkli belirgin bir yazı vardır. Ressamımızın başka resimlerinde de kullanacağı bu tabloda şu ifadeler yazmaktadır:

**"Tevakkeltü bi-mağfireti'l-müheymini, hüve'l-gafûr-
rû'z-zürrahmeti"** (Koruyucu olan Rabbimin bağışlayıcılığına sığındım. O çok affedici ve merhamet sahibidir.)

Aynı yazıyı Osman Hamdi Bey etkileyici bir resminde daha kullanacaktır. Osman Hamdi Bey'in resimlerinin, tablolarının

isimlendirilmesi kendisi tarafından yapılmadığı için netlik kazanmış bir isim olmasa da “Bursa Yeşil Camii’nde” ismiyle tanınan bu resim, cami girişinin hemen sağ tarafında yer alan eyvanı göstermektedir. Resimde bir ayakta duran, bir de oturan iki kişinin karşılıklı hâlleri, etkileyici bir eyvan arka planıyla sunulmuştur. Korkuluktaki mermer işçiliği yine tıpkı asli mekânda olduğu gibi görünmektedir. Oturan ve ayakta duran kişiler de bu pozisyonların fotoğrafları günümüze ulaştığı için bizzat Osman Hamdi Bey’in kendisidir. Bu pozları vererek fotoğraflarını çektirmiş ve resmini yaparken bunlardan yararlanmıştır. Resimdeki en dikkat çekici kısımlardan biri ise yine bir önceki resimde gördüğümüz yazının aynısı olan **“Tevekkeltü bi-mağfireti’l-müheymin, hüve’l-gafûrû’z-zürrahmeti”** (Koruyucu olan Rabbimin bağışlayıcılığına sığındım. O çok affedici ve merhamet sahibidir) ifadeleridir. Yine burada da etkileyici görüntüsüyle iç içe geçmiş iki cümlenin, girift bir sülüs yazıyla yazılmasıyla oluşmuş olan bu yazıda da “hüve”

kelimesinden öncesi açık sarı renkle yazılmışken sonrası siyah renkle yazılmıştır.

Osman Hamdi Bey'in bu yazıyı kullandığı bir başka resim ise "Yeşil Türbede Dua" tablosudur. Aynı yazı mihrabın sol tarafında duvarda görünmekte ve yine sarı kıyafetler giymiş dua eden bir adamın kıyafetiyle renk dengesini oluşturmaktadır.

Peki Osman Hamdi Bey'in bu yazıyı ısrarla kullanmak istemesinin sebebi nedir? Resmin alt yarısı ile üst yarısı arasındaki açık tonların renk bütünlüğünü sağlamak mıdır? Yoksa pek çok resimde bu yazıyı kullanarak bir mesaj mı vermeye çalışmaktadır?

Alışageldiğimiz müsennâ yazılardan daha farklı olarak iç içe geçirilmiş iki ayrı cümleyi içeren yazı tarzıyla dikkat çeken bu hat niçin tercih edilmiştir?⁴³ İlgi çekici görünüşüyle göze

⁴³ Bursa'da yalnızca Muradiye Külliyesi'nde Şehzade Ahmet Türbesi'nin mihrap üstü yazısı bu şekilde iki kademeli yazılmıştır.

hoş gelen bu girift yazının içeriğinin merhamet, bağışlayıcılık, sevgi merkezli olması Batı'ya verilmiş bir mesaj olabilir mi?

Osman Hamdi Bey ile akrabalığı bulunan Prof. Dr. Edhem Eldem'e göre bu resimlerdeki yazılara anlam yüklemek doğru değildir. Onun yaptığı tespite göre Osman Hamdi Bey bu yazıyı "Ressam Çalışırken" (1880), "Yeşil Türbe'de Dua" (1881), "Yeşil Türbe'de Dua Eden Kız" (1881), "Yeşil Türbe'de Dua" (1882), "Bursa'da Yeşil Cami'de" (1890), "Türbe Ziyaretinde İki Genç Kız" (1890), "Çarşafı Kadınlar" (t.y.), "Kuran Okuyan Hoca" (t.y.) gibi pek çok resminde kullanmıştır.⁴⁴ Ancak bu resimlerdeki bu kitabeler tuvallerine vermek istediği gerçeklik hissine katkıda bulunan sembolik öğelerdir.⁴⁵ Edhem Eldem Osman Hamdi Bey'in bu yazıları dekoratif olarak kullandığını söylemekle birlikte manalarını bildiğinden dahi şüphelidir. Zira bazı resimlerinde ayetleri görselliğe katkı sağlayacak şekilde gelişigüzel kullanmaktadır.⁴⁶ Resimlerde metinlere bu şekilde serbestçe yaklaşmasının sebebi onları yalnızca resimde yer alacak birer dekoratif unsur olarak ele almış olmasıdır. Genellikle mekânın kendisinde olan yazıyı gerçekte olduğu gibi birebir vermek yerine estetik olarak göze hoş gelecek tercihler yapmıştır. Unutmamak gerekir ki Osman Hamdi'nin asıl hedef kitlesi yabancılardan oluşmaktadır. 1880 ve 1881'de Beyoğlu'nda düzenlenen ABC sergilerinden sonra sergilemiş olduğu tabloların tamamı sadece Berlin, Londra, Paris gibi başlıca Avrupa başkentlerinde sergilenmiş, yerli izleyicilere hiçbir zaman sunulmamıştır.

Osman Hamdi Bey'in mekânı olduğu gibi aktarmadığı, yazıtları kendi tercihinine göre lalettayin ve estetik kaygılarla

⁴⁴ Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010), 496, 497.

⁴⁵ Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, 335.

⁴⁶ Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, 127.